

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Кокорєв А.В.

Взаємовідносини країн Закавказзя з державами Європи

У статті проводиться аналіз багатосторонніх взаємовідносин Грузії, Вірменії, Азербайджану з Європою. Розглянуто радянський період, коли сформувався ряд специфічних особливостей розвитку держав, які зіткнулися із серйозними внутрішніми проблемами міжнаціонального, міжетнічного та міжконфесійного характеру.

Ключові слова: Грузія, Вірменія, Азербайджан, сучасний політичний процес, СНД, європейська інтеграція, НАТО, Закавказзя.

с серйозними внутрішніми проблемами міжнаціонального, міжетнічного та міжконфесійного характеру.

Ключевые слова: Грузия, Армения, Азербайджан, современный политический процесс, СНГ, европейская интеграция, НАТО, Закавказье.

The analysis of multilateral mutual relations of Georgia, Armenia, Azerbaijan with Europe is conducted in the article. A soviet period, the row of specific features of development of the states that ran into the serious internal problems of international, between ethnic and interconfessional character was formed in that, is considered.

Key words: Georgia, Armenia, Azerbaijan, modern prudent process, CIS, European integration, NATO, Transcaucasia.

УДК 321.03/327.6

Кокорєв А.В.

кандидат філософських наук, докторант кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

В статье проводится анализ многосторонних взаимоотношений Грузии, Армении, Азербайджана с Европой. Рассмотрен советский период, когда сформировался ряд специфических особенностей развития государств, которые столкнулись

Актуальність статті визначається тим, що вибір європейського напрямку країнами Закавказзя – Азербайджаном, Вірменією та Грузією – в основному був обумовлений досвідом і традиціями дипломатії цих країн, а також духовною близькістю з європейським континентом. Місце розташування між Європою і Азією давало можливість здійснювати торгівлю між Заходом і Сходом.

Країни Закавказзя завжди мали тісні політичні, військові, економічні та культурні зв'язки з європейськими державами. У безпосередній близькості від закавказького регіону було «серце» християнської цивілізації – Візантія та Середземномор'я з їхніми розвиненими політичними відносинами, економікою, торгівлею, культурою.

Закавказзя дуже часто ставало ареною зіткнення великих держав. Являючи собою і без того складний вузол важко вирішуваних соціально-економічних, національно-територіальних, конфесійних та етнокультурних суперечностей, Південний Кавказ майже завжди був зоною перетину та протистояння геополітичних інтересів різних держав – як своїх найближчих сусідів, так і країн, що знаходяться вдалині.

Метою дослідження є аналіз європейського напрямку зовнішньої політики країн Закавказзя на межі кінця ХХ – початку ХХІ століть, а також виявлення можливих тенденцій розвитку відносин з Європейським Союзом на найближчу перспективу. При цьому аналіз діяльності країн Південного Кавказу в євроорганізаціях обмежується аспектами, які безпосередньо впливають на процес європейської інтеграції цих країн.

Завданнями дослідження є виділення та обґрунтування етапів формування, визначення

соціально-економічних, історичних і військово-політичних факторів, що впливають на характер і специфіку сучасного політичного розвитку республік Закавказзя.

У 90-ті роки ХХ століття в процесі відновлення державності перед республіками Закавказзя постало чимало проблем, найбільш суттєві з яких були пов'язані з пошуком нових шляхів і розробленням ефективних механізмів соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку. Крім того, набувши статусу незалежності, Азербайджан, Вірменія та Грузія вперше за свою новітню історію опинилися віч-на-віч зі світовою спільнотою. Незважаючи на багатий історичний досвід, для них це був незнайомий світ зі складною структурою, різноманітними суперечностями та інтересами, іншими духовно-культурними цінностями. Країнам Закавказзя ще належить освоїти цей світ, знайти в ньому своє місце, створити умови для вільного розвитку та відродження.

В умовах, коли часу на роздуми та суперечки залишається вкрай мало, коли ціна можливих помилок політичного керівництва країн Закавказзя істотно зростає, особливої важливості набуває процес вироблення орієнтирів поточного та перспективного зовнішньополітичного курсу, у тому числі й на європейській арені. І без того непросту ситуацію посилюють негативні загальносвітові тенденції: витрати процесу глобалізації, екологічна катастрофа, що насувається, хвиля тероризму, що захлеснула світ, тощо.

Усі ці обставини роблять актуальним звернення до проблематики зовнішньополітичної діяльності Азербайджану, Вірменії та Грузії – республік, що

утворюють один із важливих у геополітичному сенсі регіон планети взагалі та в сенсі європейського напрямку цієї діяльності зокрема.

Проблематика, пов'язана з європейським напрямом зовнішньополітичної діяльності держав Закавказзя, а також пов'язані з цим як загальні, так і приватні питання отримали висвітлення у працях багатьох авторів. Зокрема, питання загальнополітологічного плану, пов'язані з осмисленням тенденцій і суперечностей сучасних міжнародних відносин, світової політики та глобальних трансформацій, розглядалися І.А. Василенко, М.М. Лебедєвою, О.С. Панариним, Ю.М. Павловим, Є.А. Поздняковим, О.І. Соловйовим, П.А. Циганковим та іншими відомими дослідниками.

У цих і багатьох інших працях в основному розкрито й оцінена роль країн Південного Кавказу у відносинах із європейськими державами на різних етапах історичного розвитку. Точки зору деяких авторів цих робіт не збігаються, але загалом у них однаково розглядаються функція та призначення Кавказу у світовій спільноті, і тому автор статті не вважає за доцільне зупинятися на аналізі цих точок зору.

Отже, європейська політика в Закавказзі здійснюється в двох напрямках: перший – це відносини Азербайджану, Вірменії, Грузії з європейськими організаціями: ЄС, Європарламентом, Радою Європи, ПАРЄ, ОБСЄ; другий – двосторонні відносини Азербайджану, Вірменії, Грузії з європейськими країнами: з державами СНД, передусім Росією, колишніми соціалістичними країнами Європи, західноєвропейськими державами.

Аналіз багатосторонніх і взаємних відносин Грузії, Вірменії, Азербайджану з Європою дає підстави зробити й інший висновок – про зацікавленість республік Закавказзя в зміцненні та розвитку таких зв'язків. З торговельно-економічної точки зору вони важливі для республік Закавказзя, тому що дозволяють їм використовувати геополітичне положення як головний транспортний шлях у торговельно-економічних зв'язках із Європою та Азією.

Саме на вирішення цього завдання спрямовані проекти ТРАСЕКА й транспортування нафти.

З точки зору забезпечення національної безпеки країн Закавказзя саме їхні зв'язки з європейськими організаціями, а також військово-політичні аспекти двосторонніх відносин із країнами європейського континенту дають можливість створювати сприятливі зовнішні умови для здійснення тих кардинальних соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень, які відбуваються зараз у цих країнах.

Для подальшого розвитку політичні еліти Азербайджану та Грузії обрали прозахідний напрямок політичного курсу. В умовах ускладнення відносин з Росією на початку 90-х років ХХ століття вони

стали шукати союзників серед розвинених країн і традиційно близьких центрів впливу [1]. Більш зважені міжнародні відносини властиві Вірменії. Грузія в геополітичному плані має найбільш сильні позиції на Кавказі. Вона в багатьох аспектах самодостатня та відкрита держава.

Здобувши політичну незалежність, Азербайджан, Вірменія та Грузія зіткнулися з серйозними внутрішніми проблемами міжнаціонального, міжетнічного та міжконфесійного характеру. На територіях Азербайджану та Грузії існують самопроголошені «держави».

Неврегульованість конфліктів у Нагірному Карабаху, Абхазії, Південній Осетії, гострота міжнаціональних відносин і складність проблем переходу до вільного ринку підштовхують політичне керівництво незалежних закавказьких держав до пошуку нових союзників, здатних надати реальну допомогу в зміцненні національного суверенітету.

Відчуваючи глибоке розчарування у миротворчих можливостях СНД, Азербайджан і Грузія роблять активні зусилля щодо військово-політичного зближення з НАТО, розраховуючи на допомогу членів альянсу в поверненні втрачених територій, вирішенні проблеми біженців.

Прагнення незалежних держав Закавказзя шляхом активного залучення іноземного капіталу використовувати свої природні ресурси з метою підйому економіки, підвищення життєвого рівня населення закономірно та зрозуміло. Проте Росія географічно, історично, економічно й політично тісно пов'язана із Закавказзем. Тут – сфера її національних інтересів. Природно, що її занепокоєння викликає те, що в результаті західної активізації виникла ситуація деякого протистояння, яку, враховуючи її деструктивні наслідки, краще було б послабити ще на ранній стадії, але час вже втрачений.

Політична ситуація в Закавказзі характеризується великим динамізмом, наявністю різномасштабних вогнищ напруженості, зіткненням і протистоянням державних та інших інтересів, подальшим поділом сфер впливу і боротьбою за ресурси як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Кавказ сьогодні – це арена зіткнення Заходу та Росії, позиції якої слабшають, її вплив на процеси, що проходять в регіоні, зменшується. Що стосується Заходу, то його вплив на ситуацію в Закавказзі зростає, і вже низку районів цього регіону Захід оголосив сферою своїх життєвих інтересів.

Разом із тим слід зазначити, що, попри свою зростаючу економічну присутність у Закавказзі, європейські країни все ще не грають тут помітної політичної ролі. Проте передбачається, що в майбутньому ця ситуація буде змінюватися. Завдяки реалізації технічних проектів, орієнтованих у Закавказзі передусім на створення найсучаснішої управлінської структури в галузі здобуття й тран-

спортування нафтопродуктів, тут уже забезпечений плацдарм для діяльності найбільших європейських монополій [2].

Одним із найбільш великих проектів, що мають життєво важливе значення для геополітичної ситуації в Закавказзі, є Євразійський транспортний коридор для забезпечення транспортних магістралей Європи, Кавказу та Азії, що проходить через усю територію Грузії та Азербайджану біля Вірменії. Створення такого коридору дає реальний шанс закавказьким державам стати стратегічно важливими країнами в євразійському просторі, сприяє успішному соціально-економічному розвитку цих країн.

Посилення боротьби між найбільшими нафтовими компаніями за контроль над енергетичними ресурсами Закавказзя та Середньої Азії, володіння майбутніми транспортними артеріями стратегічного значення, будівництво яких передбачене в обхід Росії, все більше привертає увагу країн НАТО до Південного Кавказу.

Питання про вибір основного експортного трубопроводу для каспійської нафти стає стрижнем, навколо якого вже сьогодні обертається зовнішньополітична активність Азербайджану та Грузії, Росії, Сполучених Штатів, Туреччини та Ірану. Іде запекла боротьба між Росією, Заходом, Туреччиною з питання про те, по якому трубопроводному маршруту експортувати каспійську нафту. Грузія, через яку має пройти маршрут Захід – Схід, є активним учасником цієї боротьби. У більш складному становищі порівняно з Грузією та Азербайджаном перебуває Вірменія, яка не володіє достатніми енергетичними ресурсами. Але з точки зору «вертикального» економічного розвитку (маршрут Північ – Південь) становище Вірменії в закавказькому геополітичному просторі цілком задовільне.

Бачивши нездатність Росії забезпечити фінансовий вплив у Закавказзі, її конкуренти роблять ставку передусім на своє економічне впровадження. Закавказзя перетворюється не на словах, а в дійсності на «зону стратегічних інтересів» Заходу, який був і залишається принциповим супротивником сфер впливу Росії на пострадянському просторі. Це означає неприйняття ним історично та географічно сформованих пріоритетів на території колишнього Радянського Союзу, а в цьому конкретному випадку маємо на увазі боротьбу між Заходом і Росією за розподіл Кавказу. Захід прагне стати «арбітром» у регіоні, використовуючи нафтовий фактор і процеси врегулювання конфліктів.

Звідси випливає, що перспективи розвитку російсько-закавказьких відносин багато в чому будуть визначатися тим, яким шляхом піде інтеграційний процес у регіоні. З одного боку, просування в напрямі європейської інтеграції буде сприяти зміцненню зв'язків із Європейським континентом, але з іншого боку, продовження розширення НАТО на

Південний Кавказ створить додаткові перешкоди для партнерства Росії та закавказьких країн.

У тій боротьбі, яка йде зараз за Кавказ, у Росії є певні переваги перед Заходом та ісламським світом, що дає їй можливість зберегти в цьому регіоні хоча б частину своїх позицій і впливу. Це пов'язано насамперед із тим, що інтереси нових незалежних держав Закавказзя багато в чому не збігаються, а за рядом напрямів просто несумісні один з одним.

Вірменія і Азербайджан зав'язнули у боротьбі за Нагірний Карабах. Мусульманська Туреччина, що встановила відносини стратегічного партнерства з Азербайджаном і Грузією, навряд чи зблизиться з Вірменією. Між Грузією та Росією йде дипломатична війна, фактично виникла криза довіри, незважаючи на конструктивні діалоги керівників цих країн. Загалом у закавказьких держав відрізняються їх позиції щодо співпраці з Росією, хоча вони єдині, коли мова йде про входження в євроатлантичні структури. У них розрізняються джерела і характер загроз їхнім національним інтересам, і тому їхні стратегічні партнери також різні.

Вірменія підтримує майже всі основні зовнішньополітичні ініціативи Росії у світовій політиці. Що стосується Азербайджану та Грузії, для них НАТО, Захід, Туреччина – партнери, з якими немає принципових розбіжностей. Баку і Тбілісі не тільки не перешкоджають розширенню Північноатлантичного альянсу, але і всіляко сприяють цьому. Війна з тероризмом і нафта сприяють розширенню сфери впливу Сполучених Штатів і НАТО.

На цьому шляху немає непереборних перешкод, але вирішальне значення, безсумнівно, має добра воля сторін прийти до взаємоприйнятних рішень на основі права й у дусі відповідальності – як перед своїми народами, так і перед світовою спільнотою. У цьому сенсі головне – проявити взаємну політичну волю для виправлення сформованої ситуації, використання компромісних рішень для спірних проблем у відносинах із повагою національної гідності та врахуванням національних інтересів усіх країн [3].

Нові незалежні держави Закавказзя беруть активну участь в інтеграційних процесах як у пострадянському просторі, так і в межах європейської спільноти.

Однак на шляху інтеграції Закавказького регіону в європейські структури стоять серйозні перешкоди, головна з яких – це суспільно-політичне протистояння всередині країн, конфлікти, військові дії, які заважають активним взаємовідносинам цього регіону з іншими країнами. Хоча сьогодні вогнища конфліктів у Закавказзі «заморожені», відсутність політичного врегулювання конфліктних ситуацій продовжує заважати залученню регіону до міжнародних інтеграційних процесів. Для цього потрібна стабільна внутрішньополітична ситуація, якої на Кавказі, на жаль, поки немає.

Говорячи про інтеграцію закавказьких країн у міжнародні європейські структури, потрібно відзначити, що Грузія раніше своїх сусідів була прийнята в члени РЄ, але це не викликало загострення обстановки в регіоні. Навпаки, по-перше, Рада Європи виявила неабияку гнучкість і створила іншим більше стимулів для членства, по-друге, Грузія проклала дорогу Азербайджану та Вірменії й стала найпершим поборником і прихильником їх членства в організації.

Тяжіння Євросоюзу як нового світового центру сили наростає. Політична еліта в Грузії, Вірменії та Азербайджані сприймає зближення з ЄС як найбільш ефективний спосіб вирішення своїх внутрішніх економічних і політичних проблем.

Роблячи висновок про характер двосторонніх відносин країн Закавказзя з європейськими державами, варто відзначити, що тут вкрай важливий диференційований підхід до цих відносин, враху-

вання специфіки, особливостей національних інтересів кожного з партнерів окремо – Грузії, Вірменії та Азербайджану – на європейському континенті. При цьому мають активно використовуватися традиції добросусідства та позитивного досвіду у взаєминах закавказьких народів у минулому і створення необхідності їх єдності та взаєморозуміння в цей час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ожиганов Э.Н. Моделирование и анализ политических процессов : [учеб. пособие] / Э.Н. Ожиганов. – М. : Российский университет дружбы народов, 2009. – 190 с.
2. Ханстантинов В.О. Політичний вимір толерантності: ідеї та проблеми : [монографія] / В.О. Ханстантинов. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. – 336 с.
3. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_524.